

КОМПОНЕНТНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

В статті проаналізовано компонентно-функціональний склад діяльності вчителів початкових класів з формування логічного мислення молодших школярів.

Модернізація вітчизняної системи освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства вимагає від учителя, особливо початкових класів, здійснювати цілеспрямовану роботу з формування й розвитку мислення учнів з метою їх пізнавальної здатності самостійно здобувати й поглиблювати свої знання, знаходити конструктивні способи вирішення завдань у нових і ускладнених обставинах. Науково-педагогічна література щодо сутності й компонентно-функціональної структури професійної діяльності вчителя початкових класів загалом нараховує численні праці і публікації, в яких відбито різноманітні аспекти цього феномена (Є. Акнаєв, Ю.Бабанський, М. Бушканець, Г.Волощенко, Г. Євтеєва, В.Кузь, С. Литвиненко, А.Макаренко, О.Мелік-Пашаєв, В.Піча, В. Сухомлинський та ін.). Метою аналізу джерел, наведених у статті є виявлення специфіки й уточнення особливостей здійснення функцій професійної діяльності вчителя початкових класів щодо формування в молодших школярів логічного мислення.

Як результат, було встановлено, що до сьогодні, незважаючи на наявність загальної теорії професійно-педагогічної діяльності вчителя, науковці не єдині в думці щодо її компонентно-функціонального складу. Так, Ю.Кулюткін і Г.Сухобська зазначають, що в процесі професійно-педагогічної діяльності вчитель здійснює чотири провідні функції:

- діагностичну, спрямовану на отримання зворотного зв'язку від учнів про результативність своїх впливів і про готовність їх до засвоєння нового навчального матеріалу;
- стимулювальну, яка сприяє спонуканню учнів до вирішення навчальних завдань, підготовці їх запитів та сподівань, пробудженню мотивації їхніх дій;
- інформаційну, що забезпечує передавання інформації учням про проблеми, способи їх вирішення та про самі способи вирішення пізнавальних завдань;
- оцінну, спрямовану на вияв міри результативності розумових і практичних дій учнів щодо вирішення навчально-пізнавальних проблем, реагування на їхні успіхи і невдачі, регулювання і корекцію їхніх дій [218, с. 74].

Н.Кузьміна в діяльності вчителя, спрямованої на організацію навчального процесу, виокремлює такі функції:

- гностичну, спрямовану на пізнання специфіки освітнього середовища, індивідуальних та вікових особливостей учнів;
- проєктивну, завдання якої полягає в розробці педагогічної стратегії;
- конструктивну, яка передбачає конкретизацію педагогічної тактики вчителя щодо вирішення професійних проблем, що, у свою чергу, містить конструктивно-змістову й конструктивно-процесуальну складові;
- організаторську, спрямовану на підготовку і прийняття педагогічних рішень і доведення їх до свідомості учнів;
- комунікативну, що забезпечує налагодження прямого і зворотного інформаційного зв'язку вчителя з учнями та встановлення доброзичливих і комфортних психологічних стосунків між ними [6].

Натомість, як зазначають В.Сластьонін, Л.Спірін і О.Щербаков, зазначені функції притаманні всім видам людської діяльності. Через це, поряд з ними специфічними для професійно-педагогічної діяльності вчителя є такі, як інформаційна, розвивально-виховна, орієнтаційна, мобілізаційна і дослідницька [6].

Враховуючи проблемність ситуації, що має місце в сучасній науково-педагогічній теорії щодо визначення функцій професійно-педагогічної діяльності вчителя, під час проведення констатувального експерименту на базі найбільш досвідчених вчителів початкових класів м. Ізмаїла, м. Одеси та Одеської області було проведено дослідження щодо змістового наповнення функцій діяльності вчителя з формування логічного мислення молодших школярів. У дослідженні брали участь 127 учителів початкових класів м. Одеси, м. Ізмаїла, що складає більше 15% усіх працюючих в цій сфері. Узагальнення відповідей респондентів дозволило конкретизувати, що для формування логічного мислення молодших школярів окрім вищезазначених функцій учителі початкових класів повинні виконувати ще й такі, як:

- навчально-розвивальну, яка стосується розробки методів організації навчальної діяльності учнів молодших класів, спрямованої на розвиток у них логічного мислення, управління перцептивними, розумовими, емоційно-вольовими та іншими процесами в навчальній діяльності учнів і на цій підставі забезпечення єдності їхнього навчання, виховання і розвитку; формування у молодших школярів умінь здійснювати логічні операції (аналіз, узагальнення, класифікацію, систематизацію, умовисновки та ін.); розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів; володіння умінням точно, образно і логічно висловлювати свої думки;
- організаційно-виховну, яка стосується організації вчителем своєї діяльності і колективної роботи дітей; урахування особливостей молодшого шкільного віку під час розподілу між учнями завдань, спрямованих на формування їхнього логічного мислення; встановлення педагогічно доцільного стилю стосунків учителя з

учнями як основними учасниками педагогічного процесу; організації позакласних виховних заходів із логічним навантаженням;

- контроль-оцінну, що передбачає аналіз вчителем власної педагогічної діяльності; контроль за ходом навчально-виховної діяльності, спрямованої на розвиток логічного мислення учнів молодших класів; стимулювання активності дітей під час навчальних і позанавчальних заходів; аналіз та оцінку інформації про педагогічну ефективність навчального процесу; осмислення одержаних результатів щодо розвитку логічного мислення молодших школярів;

- коригувально-діагностичну, націлену на діагностику стану розвитку логічного мислення учнів початкових класів з урахуванням їхніх індивідуальних та вікових особливостей; зіставлення особливостей рівнів сформованості логічного мислення кожного окремого школяра та його можливостей; визначення недоліків в організації навчальної роботи з формування логічного мислення дітей молодшого шкільного віку і пошук шляхів їх подолання; проведення корекційної роботи з підвищення рівнів сформованості логічного мислення молодших школярів тощо.

У контексті запропонованого дослідження під організацією сумісної діяльності щодо формування у учнів логічного мислення розуміємо двобічний процес, де органічно поєднуються опосередкований педагогічний вплив учителя з активною самодіяльністю самих молодших школярів, їхньою свободою при виборі видів і форм навчально-пізнавальної активності та способів заповнення її змісту. Таким чином, специфіка організації професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів щодо формування логічного мислення молодших школярів зумовлена особливостями її об'єкта (який водночас є суб'єктом вільного вибору змісту, форм і видів навчально-пізнавальної діяльності) – учнів, характером їхнього дидактичного спілкування (високий рівень психологічної сумісності, взаєморозуміння і уваги; чуйність; виключення безпеліційного вказівного тону) з учителем (як суб'єкта наукового пізнання та взірця логічного мислення у предметному полі), змістом ("будівельний матеріал" для педагогічного проектування навчально-пізнавальних завдань з логічним навантаженням й засвоєння учнями) та засобами педагогічного впливу (форми, методи, прийоми формування логічного мислення молодших школярів).

Сутність професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з формування логічного мислення молодших школярів полягає у заміні особистісної позиції учнів у сфері навчального пізнання з пасивної, що потребує безпосереднього педагогічного керівництва, на активну, що є наслідком розвитку їхнього самоуправління в цій сфері шляхом опосередкованого педагогічного впливу. Призначення діяльності вчителя початкових класів з формування логічного мислення молодших школярів, яку ми розглядаємо як особливу професійну стратегію й технологію, полягає у тому, щоб, залучаючи учнів до засвоєння основ логіки і відпрацювання необхідних логічних операцій як певних розумових дій, не подавляти їхньої самостійності, ініціативи й індивідуальності у навчальний час, а навпаки сприяти повноцінній самореалізації творчих сил та інтелектуальних потенцій учнів, пробудженню їхньої активності, самодіяльності та інтенсивного розвитку індивідуальних розумових здібностей. Через це роль учителя як організатора діяльності учнів початкових класів, спрямованої на формування в них логічного мислення, вбачаємо не тільки у продукуванні відповідних і різноманітних форм навчально-пізнавальної та розвивально-виховної роботи, як це здебільшого виявляється у реальному педагогічному процесі, але і в уважному спостереженні за тим, як спрямовуються інтереси молодших школярів щодо самовдосконалення власної логічної системи мислення, а також у допомозі їм "самим організувати роботу, дати можливість розгорнутись, не йти всупереч їх цілям, нав'язуючи застарілі форми навчання" [1].

Зазначимо, що оскільки в науково-педагогічній літературі, на жаль, ми не знайшли будь-якої характеристики професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів в аспекті її спрямування на формування логічного мислення молодших школярів, хоч означений аспект роботи вчителя був предметом рефлексії багатьох науковців, як на рівні дисертаційних досліджень (В. Бондар, Н. Катайцева, Н. Колмакова, Т. Коростіянець, Н. Лаврова, С. Литвиненко, Н. Кічук, І. Лернер, К. Недялкова, Л. Подимова, А. Полякова, О. Савченко та ін.), так і окремих публікацій (М. Богданович, Б. Друзь, Н. Истомина, Г. Подгайнев, М. Соловейчик та ін.), то для вирішення цього завдання звернулися до проведення власного пілотажного дослідження. Його мета полягала у відборі й аналізі емпіричних фактів, що давали змогу розкрити сутність і специфіку, а також виявити характер здійснення функцій професійної діяльності сучасного вчителя з формування логічного мислення молодших школярів. У процесі реалізації цієї мети послідовно вирішувалися такі дослідницькі завдання, що були спрямовані на:

- конкретизацію змісту кожного з етапів професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів в аспекті формування логічного мислення молодших школярів;

- виявлення основних завдань і відповідних їм блоків управлінських дій вчителя, їхнього конкретного змісту;

- розробку експериментальної методики діагностики рівнів здійснення професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з формування логічного мислення молодших школярів (оскільки в опрацьованих джерелах така методика відсутня).

Опираючись на провідні положення теорії психологічної структури педагогічної діяльності вчителя, розробленої Н.Кузьміною [2, 3, 4,5] та теорію педагогічного менеджменту, у межах якої педагогічна діяльність учителя визначається як різновид управлінської діяльності, провідними функціями якої є планування, організація і контроль, що доведено результатами досліджень, проведених І.Бойчевим, Я.Коломинським, В. Симоновим, Л. Талановою, О.Трубіщиною, О. Цюкур, В. Якуніним та ін., за допомогою методів лонгітудного спостереження й аналізу процесу і продуктів педагогічної діяльності учителів з різним стажем роботи та кваліфікаційною характеристикою (127 осіб) було встановлено основні етапи педагогічного керування процесом формування логічного мислення молодших школярів. Структура професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з формування логічного мислення молодших школярів надана в табл. 1.

Структура професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів щодо формування логічного мислення молодших школярів

Акти управлінського циклу професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів щодо формування логічного мислення молодших школярів	Домінувальні функції професійно-педагогічної діяльності	Етапи професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів щодо формування логічного мислення молодших школярів
Підготовка педагогічних рішень	Гностична функція	Орієнтаційний етап
Ухвалення педагогічних рішень	Проектувальна, конструктивна функції	Моделювальний етап
Реалізація ухвалених педагогічних рішень	Організаційна та комунікативна (інформаційна, перцептивна, інтеракційна) функції	Виконавський етап
Контроль якості виконання ухвалених педагогічних рішень	Діагностична, оцінна функції	Рефлексивний етап

Як бачимо, управлінський цикл педагогічної діяльності нараховує у своєму складі чотири акти: – підготовки рішень, ухвалення рішень, виконання та контролю ухвалених управлінських рішень. Це, у свою чергу, дозволило конкретизувати ознаки вияву професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з формування логічного мислення молодших школярів та рівні її здійснення в умовах функціонування навчально-виховного процесу сучасної початкової школи. Вчені (І. Бойчева, В. Іванова, Н. Кузьміна, Л. Таланова, О. Трубіцина та ін.) довели, що ці акти зумовлюють наявність чотирьох провідних етапів педагогічної діяльності – орієнтаційного, моделювального, виконавського й рефлексивного. Подальше дослідження може бути спрямоване на конкретизацію критеріїв та показників професіоналізму у її здійсненні в аспекті формування логічного мислення молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Давыдов В.В.* Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов / Межд. асоц. "Развивающее обучение". – М.: Интор, 1996. – 544 с.
2. *Кузьмина Н.В.* Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – 113 с.
3. *Кузьмина Н.В.* Психологическая структура деятельности учителя: тексты лекций / Н.В. Кузьмина, Н.В. Кухарев. – Гомель, 1976. – 58 с.
4. *Кузьмина Н.В.* Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся / Н.В.Кузьмина // Вопросы психологии. – 1984. – №1. – С. 20-26.
5. *Кузьмина Н.В.* Проблемы профессиональной подготовки специалистов в Вузах / Н.В. Кузьмина // Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в Вузах. – Л.: Знание, 1970. – С. 47-61.
6. *Петров Ю.А.* Азбука логичного мышления / Ю.А. Петров. – М.: МГУ, 1991. - 104 с.
7. Развитие младших школьников в процессе усвоения знаний / [Под ред. М.В.Зверевой]. – М.: Педагогика, 1983. – 168 с.

Подано до редакції 27.02.12